

Олександр Васильович Діденко,

доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи
Інституту професійно-технічної освіти НАПН України, м. Київ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті подано окремі проблемні аспекти науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти, наведено статистичні дані, які характеризують її якість у сучасних умовах, узагальнено пріоритетні напрямки її подальшої модернізації, а також запропоновано шляхи розвитку науково-методичного забезпечення професійно-технічної освіти з урахуванням досвіду діяльності Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.

Ключові слова: науково-методичне забезпечення, професійно-технічна освіта, кваліфіковані робітники, професійно-технічні навчальні заклади, ринок праці, професійні стандарти.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [1] визначено, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, покращення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету та формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Національна стратегія визначає основні напрямки і шляхи реалізації ідей та положень Національної доктрини розвитку освіти, здійснення реформування освіти впродовж найближчих 10 років у нових соціально-економічних умовах [1]. З огляду на це, проголошений інвестиційно-інноваційний розвиток вітчизняної економіки зумовлює необхідність системних змін у сфері професійно-технічної освіти (далі – ПТО), яка є основним постачальником кваліфікованих кадрів для сучасних ринків праці.

За даними статистики [2] станом на 01.09.2013 р. в Україні функціонує 986 професійно-технічних навчальних закладів (далі – ПТНЗ) різного галузевого спрямування, в яких навчається 388,3 тис. осіб (станом на 01.01.2010 року в країні функціонувало 994 державних ПТНЗ різних типів, в яких навчалось понад 423 тис. учнів і працювало понад 57 тис. педагогічних працівників). Однак, щорічно цей показник зменшується, тоді як у вищих навчальних закладах – відповідно збільшується. Так, співвідношення чисельності студентів вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації до чисельності учнів, слухачів ПТНЗ у 2013 році становило п'ять до одного, незважаючи на те, що близько 70 % вакансій на ринку праці складають саме робітничі професії.

Водночас, стан підготовки кваліфікованих робітників у ПТНЗ ще не повною мірою відповідає сучасним соціально-економічним потребам суспільства. Про це свідчать результати аналізу виступів роботодавців, представників керівної ланки ПТО, моніторингу ПТО громадськими організаціями тощо [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Різноманітні аспекти проблеми науково-методичного забезпечення ПТО неодноразово були предметом уваги С. Батишева, С. Гончаренка, М. Копельчака, Л. Нестерової, Н. Ничкало, В. Олійника, В. Радкевич, В. Свистун, В. Скакуна, О. Щербак, О. Юртаєвої та ін. Проблеми проектування змісту професійної освіти і навчання присвячено праці Н. Алексєєва, В. Краєвського, А. Макаренка, А. Новікова, М. Скаткіна, В. Слободчикова, А. Хуторського, Н. Ярошенка та ін.

Метою статті є узагальнення результатів аналізу стану ПТО, визначення пріоритетних напрямків і шляхів розвитку її науково-методичного забезпечення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Реалізація державної стратегії та політики в галузі ПТО щодо науково-методичного забезпечення змісту ПТО у 2013 році була зосереджена на:

оновленні змісту ПТО шляхом розроблення і впровадження державних стандартів ПТО з конкретних професій;

інформаційному та навчально-методичному забезпеченні освітнього процесу;

координації діяльності методичних і навчальних установ ПТО з питань підготовки робітничих кадрів;

упровадженні інноваційних освітніх технологій професійної підготовки учнів ПТНЗ, поширенні передового педагогічного та виробничого досвіду.

Однак, незважаючи на ще досить потужний потенціал ПТНЗ, розгалужену багаторівневу систему надання освітніх послуг населенню, ПТО не спроможна вирішити ключову проблему – привести підготовку кваліфікованих робітників у ПТНЗ у відповідність до потреб ринку праці; очевидним є розрив між попитом і пропозицією робочої сили. Так, майже 70 % вільних робочих місць на регіональних ринках праці припадає на професії робітників, особливо висококваліфікованих робітників, частка яких від загальної чисельності зайнятих в економіці робітників, за деякими експертними оцінками, складає понад 5 % порівняно з країнами Європейського Союзу та США.

На українських підприємствах хронічно бракує кваліфікованих робітників за виробничими професіями, зокрема робітників з інструментом – 22 % від загальної кількості вільних робочих місць (на кінець 2009 р.), з обслуговування, експлуатації і контролю за роботою технологічного обладнання, машин – 15,8 %.

Ускладнює ситуацію і старіння робітничих кадрів, середній вік яких складає більше 50 років, а також законодавчо-неврегульованими відповідно до сучасних умов є нормативно-правова база та механізми формування державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників.

Україна незадовільним є фінансування ПТО: із 57 млрд. грн., відведених на ПТО і вищу освіту, лише 12,6 млрд. грн. призначено для ПТО; зовсім не фінансується Державна цільова програма розвитку ПТО на 2011–2015 рр.; не

виділяються кошти на підвищення кваліфікації та перепідготовку педагогічних кадрів, на видання навчальної літератури, модернізацію матеріально-технічної бази тощо. Безпідставні затримки Державною казначейською службою України сплати поточних платежів ПТНЗ та установ системи ПТО призводять до зриву планових ремонтних робіт, якісного здійснення навчально-виробничого процесу, у тому числі перепідготовки безробітних на замовлення центрів зайнятості.

Нагальною є проблема зниження ролі робітника в суспільстві і престижності робітничих професій серед учнівської молоді, її професійної орієнтації на робітничі професії, підготовки до вибору та реалізації професійної кар'єри. Як свідчать результати опитування, близько 45 % учнів ПТНЗ не можуть оцінити власних перспектив розвитку професійної кар'єри в майбутньому, 37 % – не мають інформації щодо перспективних посад; 15 % – не вміють планувати свою професійну кар'єру. Потреба у дослідженні професійної орієнтації молоді на робітничі професії, їх підготовки до вибору і реалізації професійної кар'єри зумовлена необхідністю переосмислення підходів до професійної орієнтації робітників, у тому числі й при зміні професії. Це пояснюється тим, що нині в Україні лише 35–38 % працівників працюють за набутим фахом, а ті, хто перекваліфікувалися, про це не шкодують [4].

Існує також потреба і в модернізації змісту та підвищенні якості ПТО, які б задовольняли потреби роботодавців. Ця проблема перебуває в полі зору органів управління освітою, але потрібно суттєво активізувати залучення до її вирішення соціальних партнерів на різних рівнях. Особливо це стосується розроблення й узгодження державних освітніх стандартів, які повинні містити в собі лише мінімум обов'язкових компетенцій випускників ПТНЗ, що мають складати основу навчальних програм і доповнюватися змістом, виходячи з реальних потреб та запитів роботодавців.

Такі зміни потребуватимуть зміни структури державних освітніх стандартів, уникнення надмірної їх деталізації. Оновлені освітні державні

стандарти мають характеризуватися їх орієнтацією на результати навчання, відповідністю професійних функцій і компетенцій вимогам роботодавців. Суть таких стандартів полягає в тому, що в них основні види діяльності є узагальненими професійними функціями, основними загальними та професійними компетенціями – як готовність виконувати професійні функції, а навчальні програми, які базуються на компетенціях, мають розроблятися за модульною технологією. Адже діючі нині стандарти майже із 260 професій не відображають сучасних запитів ринку праці і не враховують положення нещодавно прийнятих Законів України: “Про професійний розвиток працівників”, “Про зайнятість населення”, “Про організації роботодавців, їх об’єднання, права і гарантії їх діяльності” та положень Національної рамки кваліфікацій тощо.

Ураховуючи, що 85 % кваліфікацій не відповідають вимогам роботодавців і ринку праці, а підготовка робітників із більш як 520 професій має вузькопрофільну спрямованість або взагалі втратила актуальність, зростання частки високопродуктивних робочих місць актуалізує необхідність створення нових, а також інтегрованих (укрупнених) професій.

Ще одна проблема полягає у необхідності підвищення якості загальноосвітньої підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, яка обумовлена інтелектуалізацією ринків праці. Нині 261,2 тис. осіб здобувають повну загальну середню освіту у ПТНЗ разом з опануванням робітничої професії. Тому є невиправданими рекомендації окремих освітян та державних службовців щодо вилучення зі змісту ПТО загальноосвітньої підготовки. Це позбавить значну частину учнівської молоді можливості навчатися у ПТНЗ після завершення основної загальноосвітньої школи. Адже більшість із них перед тим, як вступити до ПТНЗ, з’ясовують можливість здобуття повної загальної середньої освіти.

Нагальною проблемою для ПТО є також незадовільний стан забезпечення ПТНЗ навчальною літературою, оскільки підручники із загальноосвітніх предметів для 10–11 класів у ПТНЗ практично не надходять, а навчальна

література професійного спрямування впродовж останніх п'яти років майже не друкується [5].

З огляду на такий стан справ доцільно сформулювати певні рекомендації щодо вирішення окреслених проблемних питань.

Забезпечення випереджувального розвитку ПТО, спрямованого на задоволення потреб української економіки у кваліфікованих робітниках, кращої відповідності рівня й якості їх кваліфікацій і компетентності вимогам роботодавців, можливе, у першу чергу, через приведення нормативно-правової бази в галузі ПТО у відповідність до завдань її розвитку в умовах динамічних соціально-економічних змін. По-друге, важливе значення має поетапна децентралізація управління ПТО, упровадження державно-громадського управління з метою підвищення ролі та відповідальності соціальних партнерів, суб'єктів господарювання і місцевих органів виконавчої влади за відповідність обсягів, напрямків та якості підготовки кваліфікованих робітників вимогам економіки. По-третє, необхідно забезпечити взаємозв'язок ринку освітніх послуг і ринку праці шляхом розроблення та впровадження єдиної методології моніторингу ринку праці і формування на цій основі державного замовлення на підготовку кваліфікованих робітників у ПТНЗ, а також створення спільно з роботодавцями на базі державних ПТНЗ спеціалізованих Центрів професійної підготовки кваліфікованих робітників за виробничими професіями із застосуванням дуальної системи навчання.

Важливе значення має також досягнення нової якості та результативності ПТО через розроблення і впровадження нових механізмів акредитації державних освітніх стандартів ПТО з боку роботодавців та кардинальне оновлення системи науково-методичного забезпечення і супроводу ПТО, подолання відірваності педагогічної науки від реальних потреб сучасного суспільства, підвищення її ролі у проектуванні, експертизі освітніх інновацій.

У цьому контексті провідна роль належить Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Його співробітниками розроблено методику створення електронних підручників нового покоління та їх застосування в

навчальному процесі [6], а в найближчій перспективі передбачено створити інформаційно-освітнє середовище ПТНЗ, що забезпечить відкритий і віддалений доступ суб'єктів навчального процесу до професійно-орієнтованих інформаційно-навчальних ресурсів.

Заслужовують на увагу запропоновані науковцями Інституту особистісно-розвивальні технології навчання, актуальність яких зумовлена тим, що майже 80 % педагогічних працівників ПТНЗ віддають перевагу предметно-зорієнтованим технологіям навчання. Це пояснюється переважно предметною спрямованістю діяльності педагогів, а також недостатнім рівнем їхньої готовності до використання особистісно-розвивальних педагогічних технологій.

Для відстеження процесів, які динамічно відбуваються на ринку праці, стану відповідності підготовки майбутніх кваліфікованих робітників вимогам сучасного виробництва, упровадження процедур оцінювання якості та доступності освітніх послуг, що надаються системою ПТО, зростає роль інформаційно-аналітичного супроводу її розвитку. У цьому контексті актуалізується значущість розробленого в Інституті програмного інформаційного ресурсу нового покоління з метою здійснення моніторингу діяльності органів управління ПТО на різних рівнях для прийняття ефективних управлінських рішень. Для функціонування цієї системи розроблено методику моніторингу якості і доступності ПТО за допомогою групи індикаторів. Однак, упровадження цієї системи супроводжується певними труднощами. Станом на сьогодні вона була апробована лише в шести регіонах України. Для її впровадження на всеукраїнському рівні Інституту професійно-технічної освіти необхідно отримати відповідний дозвіл від Міністерства освіти і науки України.

До вагомих результатів діяльності Інституту професійно-технічної освіти щодо науково-методичного забезпечення розвитку ПТО в сучасних умовах можна віднести розроблені співробітниками наукової установи методики створення професійних та освітніх стандартів на основі модульно-

компетентнісного підходу, а також методики інтегрування і створення нових професій.

Зважаючи на зниження ролі робітника в суспільстві та престижності робітничих професій серед учнівської молоді, цінними є наукові розробки щодо професійної орієнтації молоді на робітничі професії, їх підготовки до вибору і реалізації професійної кар'єри.

Висновки. Отже, за результатами всебічного аналізу розвитку ПТО на сучасному етапі можна визначити пріоритетні напрямки її подальшої модернізації, які передбачають вивчення потреб ринку праці, формування оптимальної мережі навчальних закладів, створення системи забезпечення якості ПТО, диверсифікацію системи фінансування шляхом делегування додаткових повноважень регіональним органам управління освіти, впровадження різнорівневої системи фінансування, децентралізацію системи управління ПТО та забезпечення її якісно новим кадровим потенціалом, оновлення чинної нормативно-правової бази в галузі професійної освіти, соціальну рекламу престижності робітничих професій. Але виняткова роль в оновленні науково-методичного забезпечення належить стимулюванню розвитку експериментально-дослідницької роботи і впровадження в навчально-виробничий процес інноваційних технологій та міжнародного досвіду.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є дослідження потреб у кваліфікованих працівниках сучасного ринку праці, вивчення міжнародного досвіду підготовки кваліфікованих робітничих кадрів, проведення прикладних дослідно-експериментальних робіт і впровадження їх результатів у навчально-виробничий процес з метою вдосконалення науково-методичного забезпечення ПТО.

Список використаної літератури

1. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.13 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ligazakon.ua.

2. Професійно-технічна освіта України у 1991–2011 роках (перелік головних подій розвитку, проблемні питання, інформаційно-аналітичні, статистичні матеріали) [Електронний ресурс] // Матеріали Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish>.

3. Моніторинг стану професійно-технічної освіти та альтернативні пропозиції щодо її модернізації [Електронний ресурс] // За матеріалами ГО “Центр освітнього моніторингу” в рамках проекту “Створення організаційної платформи громадського центру аналізу освітньої політики”. – Режим доступу : <http://centromonitor.com.ua>.

4. Радкевич, В. О. Наукові засади розвитку професійної освіти і навчання в сучасних умовах / Валентина Радкевич // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання : матеріали Звітної науково-практичної конференції за 2013 рік (Київ, 24–25 березня 2014 р.) / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України ; за заг. ред. В. О. Радкевич. – К. : ІПТО НАПН України, 2014. – Т. 1. – 204 с.

5. Діденко, О. В. Проблеми розробки електронних підручників для системи професійно-технічної освіти / Олександр Діденко // Науково-методичне забезпечення професійної освіти і навчання : матеріали Звітної науково-практичної конференції за 2013 рік (Київ, 24–25 березня 2014 р.) / Інститут професійно-технічної освіти НАПН України ; за заг. ред. В. О. Радкевич. – К. : ІПТО НАПН України, 2014. – Т. 2. – 164 с.

6. Діденко, О. В. Сучасні вимоги щодо розробки та впровадження електронних підручників у систему професійно-технічної освіти / О. В. Діденко // Збірник наукових праць № 69. Серія : Педагогічні та психологічні науки / голов. ред. В. В. Райко. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2013. – С. 87–98.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2014.

Діденко А. В. Научно-методическое обеспечение развития профессионально-технического образования в современных условиях: проблемы и перспективы

В статье представлены отдельные проблемные аспекты научно-методического обеспечения профессионально-технического образования, приведены статистические данные, характеризующие его качество в современных условиях, обобщены приоритетные направления его дальнейшей модернизации, а также предложены пути развития научно-методического обеспечения профессионально-технического образования с учетом опыта

деятельности Института профессионально-технического образования НАПН Украины.

Ключевые слова: научно-методическое обеспечение, профессионально-техническое образование, квалифицированные рабочие, профессионально-технические учебные заведения, рынок труда, профессиональные стандарты.

Didenko O. V. Scientific and methodological support of the development of vocational education in modern terms: issues and prospects

This paper presents some problematic aspects of scientific methods of vocational education are statistics that characterize the quality of current conditions. It is summarized that the priority directions of its further modernization and the ways of scientific methods of vocational education are based on the experience of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

Provision of advanced development of vocational education is to meet the needs of the Ukrainian economy for skilled workers, better matching the level and quality of qualifications and competency requirements of employers, it is possible in the first place, by making the legal framework in the field of vocational education in line to problems of development in a dynamic social and economic changes. Secondly, the importance of gradual decentralization of the management of vocational education, the implementation of state and public administration in order to enhance the role and responsibility of social partners, businesses and local authorities for compliance volumes, trends and quality requirements of the skilled workers the economy are described in the article. Thirdly, there must be relationship education market and the labour market through the development and implementation of a common methodology for monitoring the labour market and the formation of the basis of the state order for training of skilled workers in vocational schools, and creating together with employers on the basis of state vocational schools specialized training centres for skilled workers industrial professions using the dual training system.

Also it is important to achieve a new quality and effectiveness of vocational education through the development and implementation of new mechanisms for accreditation of state educational standards of vocational training by employers and radical renewal of scientific and methodological support and maintenance of vocational education, overcoming the isolation of teaching science real needs of modern society, enhancing its role in the design, examination of educational innovation.

As a result of a comprehensive analysis of the development of vocational education at present it is possible to determine the priority directions of its further modernization , which provide for the needs of the labour market, the formation of an optimal network of schools, a system of quality assurance of vocational education, diversification of funding by delegating more powers to regional education authorities, the introduction of multi-level system of financing, decentralization of management of vocational education and ensuring its high quality new human resources, upgrade the existing legal framework in the field of vocational education,

the Academy prestige of working professionals. But an exceptional role in the renewal of scientific and methodological support belongs to stimulate the development of experimental research and implementation of educational and production process technology innovation and international experience.

Keywords: *scientific and methodological support, vocational education, skilled workers, vocational education, labour market and professional standards.*